

tári tervekkel kapcsolatos döntésekben. A központ jelenleg a hosszú távra szóló tervek vizsgálatával foglalkozik. A központi tároló könyvtár felépítését a 80-as évek közepére tervezik.

Következtetések

A tervekre és a gyakorlati megoldásokra vonatkozó fenti példák ellenére a tároló könyvtárak kérdését a legtöbb országban nem kezelik kiemelten, sőt sok ellenzőjük van. Problémát jelent, hogy a tervezés folyamán gondosan meg kell vizsgálni minden kérdést (elhelyezés, feladatkör, a tárolt anyag köre, személyzet), s összhangot kell teremteni az információs politika más szempontjaival (pl. könyvtárközi kölcsönzés, kötelesempórány-rendszer, szerzői jog). A kevésbé fejlett országokban mindez legalábbis elvben lehetséges. A fejlett országokban azonban, különösen gazdasági recesszió idején, a döntéseknél gyakran nem azt veszik figyelembe, hogy hosszú távon mi lenne kívánatos és hatékony, hanem azt, hogy mi az ami aktuálisan szükséges és megvalósítható.

A tároló könyvtár bár kevésbé vonzó – nincs online rendszerű kapcsolata, nincsenek új, izgalmas technikai eszközei –, mégis a könyvtári és információs munka alapja, s szűk látókörűsége vall az információkereső technikákra koncentrálni, ha maga az információ lassan, de biztosan elvész.

/KENNINGTON, D. – WHITE, B.: National respository plans and programmes = Interlending Review, 10. köt. 1. sz. 1982. p. 3–7./

(Fazekas Zsuzsa)

Könyvtárközi kölcsönzés az NDK-ban: a központosítás problémája egy decentralizált rendszerben

A könyvtárak földrajzi megoszlása és gyűjteményük nagysága az a két legfontosabb tényező, amely egy adott ország könyvtárközi kölcsönzését befolyásolja. Ezek határozzák meg a könyvtárközi kölcsönzési kérések mennyiségét, a teljesítés százalékát és a kölcsönzés szervezési módját.

Az irodalom iránti igények, az irodalom-termés növekedése, valamint a könyvek és folyóiratok egyre növekvő ára következtében egyetlen ország könyvtára, illetve könyvtári rendszere sem rendezkedhet be az autonómiára, ezért egyre fontosabb szerepe van a könyvtárközi kölcsönzésnek és a koordinációra és együttműködésre épülő gyarapításnak.

Országos könyvtári rendszer az NDK-ban

Az NDK-ban az együttműködésnek országos bázisa van, egy igen fejlett könyvtári rendszer keretében. Az országos könyvtári rendszer alapját az 1968. évi könyvtári törvény képezi, amely különös figyelmet szentel a könyvtárközi kölcsönzésnek.

Az együttműködés országos, regionális és szakmai szinten valósul meg. A lipcsei Deutsche Bücherei (a német nyelvű irodalom általános archívuma) és a Deutsche Staatsbibliothek (az NDK központi tudományos–műszaki könyvtára) fontos szerepet tölt be a könyvtári rendszerben. Ez utóbbi könyvtár a könyvtárközi kölcsönzés és a központi katalógusok koordinációs központja és a könyvtárközi kölcsönzés országos központja, összhangban az IFLA erre vonatkozó ajánlásaival.

A beszerzés koordinációja szempontjából igen nagy jelentőségű a tudományos–műszaki könyvtárak tárgykör szerinti szakosodására vonatkozó terv, és azok az átfogó jogi szabályok, amelyek alapján az NDK-ban megjelent valamennyi műből köteles példányt kap mindkét említett könyvtár, továbbá egyes könyvtárak az adott régióban kiadott művekből is.

A decentralizált állományfejlesztési rendszer miatt az NDK-ban a könyvtárközi kölcsönzés *regionális szerkezetre épül*, de a tárgykörök szerint kialakított hálózatok, amelyek az azonos típusú, azonos feladatokat ellátó, azonos tárgykörben érdekelt könyvtárakat fogják össze, szintén jelentős szerepet játszanak a könyvtárközi kölcsönzésben.

A könyvtárak állományának jobb hasznosítása, valamint az erősen igénybe vett egyetemi könyvtárak, a Deutsche Bücherei és a Deutsche Staatsbibliothek tehermentesítése érdekében előtérbe került egy hierarchikus rendszer kialakításának kérdése.

Központi katalógusok

Mint minden decentralizált rendszerben, a kérések rendszeres és sikeres körözésének legfontosabb előfeltételét a központi katalógusok jelentik. Az NDK központi katalógusát a Deutsche Staatsbibliothek tartja fenn. További 5 regionális katalógus van a hallei, a jénai, a lipcsei és a rostocki egyetemi könyvtárban, valamint a drezdai Sächsische Landesbibliothek-ban. Ezek a területek rendelkezésre álló külföldi és egyes hazai kiadványokat tartalmazzák, amelyek beszerzése a központi katalógus kezdése utáni időben történt. Az egyes területek infrastruktúrája közötti különbség miatt, s mivel az 1948 előtt beszerzett irodalom nem szerepel a katalógusokban, a regionális katalógusokban föllelt kérések aránya 15–38% között változik.

Az NDK központi katalógusának a szerkesztése 1948-ban kezdődött, s tartalmazza az NDK könyvtáiraiban rendelkezésre álló 1939 után megjelent külföldi irodalmat. 1975 óta minden könyvtár és információs központ – a törvény értelmében – köteles bejelenteni új külföldi beszerzéseit. Ez megnyitja a lehetőséget a központosításhoz és a könyvtárközi kölcsönzési kérések gyorsabb teljesítéséhez. Ez annál is inkább fontos, mivel jelenleg a kérések 60–70%-a a legújabb külföldi irodalomra vonatkozik. Tervek és javaslatok születtek, melyeket lényegesen korlátoznak a Deutsche Staatsbibliothek műszaki és személyzeti lehetőségei, s nyitott kérdés még a regionális katalógusok funkciója és kapcsolata a központi katalógussal.

A központi katalógus két részből áll: Külföldi Folyóiratok és Folytatólagos Kiadványok Központi Katalógusa, valamint Külföldi Monográfiák Központi Katalógusa. Az előbbi 1971 óta számítógépes katalógus, s rendszeres időközönként nyomtatásban is megjelenik. A számítógépi adatokból leihívható egy betűrendes központi jegyzék, továbbá tárgykör, régió és intézmények szerinti jegyzékek is. A katalógusban megtalálható a lelőhely, ami lehetővé teszi a kérés közvetlen továbbítását az adott könyvtárhoz. A monográfiákat tartalmazó katalógus cédulakatalógus formájában áll rendelkezésre, s az 1939 után megjelent külföldi monográfiákra vonatkozó kéréseket ezzel hasonlítják be. A behasonlított kérések 50–60%-ának lelőhelyét azonosítják.

Könyvtárközi kölcsönzési csatornák

A hazai és nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés alapját az 1975-ben és 1976-ban törvényerőre emelt jogszabályok képezik. A törvények legfőbb alapelve, hogy az NDK minden polgárának rendelkezésre álljon az általa igényelt irodalom. Ennek a demokratikus elvnek a biztosítása érdekében valamennyi állami könyvtár köteles rendelkezésre bocsátani állományát könyvtárközi kölcsönzés céljára, eredeti, fotó- vagy mikromásolat formájában. A kérések színvonalának (minőségének) biztosítása érdekében az NDK-ban nem minden könyvtár rendelkezik azzal a joggal, hogy közvetlenül nyújtson be kéréseket. Jelenleg mintegy 430 könyvtárnak van joga kéréseket „feltenni” a hazai kölcsönzési rendszerben.

A könyvtári rendszer általános szerkezetének megfelelően a kéréseket *lehetőleg a régió belül kell teljesíteni*. A speciális irodalmi igényeket azonban közvetlenül az illetékes speciális hálózati könyvtárakhoz vagy könyvtári központokhoz lehet küldeni. Az NDK-ban kiadott irodalomra vonatkozó igényt, amelyet a koordináló regionális könyvtár nem talál meg az adott régió belül, ahhoz a könyvtárhoz továbbítják, amely a régió területén megjelent művekből kötelempéldányt kap. Ha ismert a lelőhely, a kérést közvetlenül – a regionális központ

igénybevétele nélkül – oda lehet küldeni. Különleges helyzete van az NDK két nagy könyvtárának, a Deutsche Staatsbibliothek-nek és a Deutsche Bücherei-nek: állományuk csak akkor áll rendelkezésre a könyvtárközi kölcsönzés céljára, ha bizonyíthatóan nem áll rendelkezésre a kért irodalom az NDK más könyvtáiraiban.

Országos könyvtárközi kölcsönzési központ

A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés hazai központja a Deutsche Staatsbibliothek könyvtárközi kölcsönzéssel és központi katalógusokkal foglalkozó intézete, amely egyben koordinációs központja is a kölcsönzésnek és a központi katalógusoknak. Az intézet az egyetlen központ, amely jogosult arra, hogy az NDK könyvtáiraiból külföldre továbbítson kéréseket. Ez akkor történik meg, ha az NDK központi katalógusa és más információs forrásokkal történt behasonlítás után bizonyítást nyert, hogy a kérés hazai forrásból nem teljesíthető.

Ez a részben centralizált rendszer lehetővé teszi, hogy – az IFLA-ajánlásokkal összhangban – a kérést csak abban az esetben továbbítsák más országba, ha a kívánt irodalom otthon nem áll rendelkezésre.

Külföldi könyvtárak kéréseikkel *közvetlenül fordulhatnak az NDK könyvtáraihoz*. A kérést csak akkor kell a Deutsche Staatsbibliothekhez küldeni, ha bizonytalanok a lelőhely-könyvtárak illetően. Ilyenkor a Deutsche Staatsbibliothek a kérést ahhoz a könyvtárhoz továbbítja, amelynek a kötelempéldányra vonatkozó rendelkezés, vagy speciális szakmai hálózati rendszerhez való tartozás alapján rendelkeznie kell a kért anyaggal. A Deutsche Staatsbibliothek a kért tételeket – akár a hazai, akár a nemzetközi kéréseket – csak akkor bocsátja rendelkezésre, ha máshol nem lelhető fel. A kérések irányításának fontos segédeszköze lehet az a kézikönyv, amelyet 1980-ban jelentettek meg a szocialista országok nemzeti könyvtárai.

A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés hazai központjának szerepében a Deutsche Staatsbibliothek a nemzetközi kölcsönzés összes költségét fedezi.

A központi koordinációs könyvtár szerepét 1970 óta látja el a Deutsche Staatsbibliothek. Ennek keretében irányítja, koordinálja és ellenőrzi a könyvtárközi kölcsönzést és a központi katalógusokat, továbbá módszertani anyagot és gyakorlati segédeszközöket készít; konzultációkat, konferenciákat szervez, kutatásokat kezdeményez és folytat, elemzi az országos könyvtárközi kölcsönzési statisztikákat, segíti a megfelelő felettes hatóságokat a döntések előkészítésében. Gyakorlati tevékenységéhez tartozik a hozzá érkező nemzetközi kérések feldolgozása, s az NDK központi katalógusának szerkesztése.

Az intézet 10 éves fennállása alatt döntően befolyásolta az NDK könyvtárközi kölcsönzésének egész szervezetét, törvénytervezeteket dolgozott ki, melyeket később elfogadtak; tanácsadással és oktatással lényegesen hozzájárult a könyvtárközi kölcsönzés általános javításához.

Könyvtárközi kölcsönzési statisztikák

A nemzeti könyvtárközi kölcsönzési statisztikák szerint 1980-ban 370 226 kérésből 264 256 kérést (71,4%) teljesítettek. A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés 47 országra terjedt ki: 1980-ban 75 810 kérést fogadtak, ennek 16,3%-át kielégítették; 37 518 kérést küldtek külföldi könyvtárakhoz, ennek 61,8%-át megkapták.

A decentralizált rendszerből eredő egyik probléma – ezt a számadatok is megvilágítják –, hogy az NDK könyvtárai által feltett kérések mintegy fele számos könyvtárat „megjár”, mielőtt megérkezik ahhoz a könyvtárhoz, amelynek állományában van a kért tétel.

A könyvtárközi kölcsönzési kérések számának folyamatos növekedése, és ezek néhány könyvtárra történő koncentrálása az egyik fő oka annak, hogy a kérések teljesítése hosszadalmas. Lelőhelyre vonatkozó információ hiányában – vagyis ha nem közvetlenül rendelhető a kívánt anyag – a teljesítés mintegy 6–8 hetet vesz igénybe.

Tervek

Különleges figyelmet igényel a közeljövőben a számítógépes adatfeldolgozás a külföldi monográfiák központi katalógusa számára. A teljesítési időt csak akkor lehet jelentősen megjavítani, ha a központi katalógusok teljesen naprakészek, és online összeköttetésben le lehet hívni a leelőhelyre vonatkozó információt.

Az NDK könyvtárai az utóbbi időben sok reprográfiai berendezést vásároltak, valamennyi egyetemi és főiskolai könyvtár fel van szerelve megfelelő berendezéssel. Mint-hogy a könyvtárközi kölcsönzési kérések 70%-a folyóiratokra vonatkozik, amelyekről kizárólag másolatot bocsátanak rendelkezésre, a reprográfiai berendezések nagyban hozzájárulnak a hatékonyság növeléséhez.

Az NDK figyelemmel kíséri más szocialista országok eredményeit, szoros kapcsolatot tart fenn a szocialista országok nemzeti könyvtáraival, 1980-ban pedig közös együttműködési tervet dolgozott ki velük 1981–1985-re. Ez a terv is különleges figyelmet szentel a könyvtárközi kölcsönzés decentralizált országos rendszerekre épülő központosításának.

/KRAUSE, F.–ROTHER, R.: Interlibrary lending in the German Democratic Republic: Problems of centralization in a decentralized system = Interlending Review, 10. köt. 1. sz. 1982. p. 8–11./

(Fazekas Zsuzsa)

Könyvtári együttműködés az Egyesült Királyságban

Előzmények

Az Egyesült Királyságban a nemzeti könyvtár központi kölcsönzési szolgáltatásainak funkcióját a 60-as években alakították ki, a 70-es évek elején pedig a helyi és területi szempontok kaptak figyelmet. 1972-ben a Sheffield-tanulmány a közös cselekvés lehetőségét vizsgálta meg a felsőszintű oktatásban jelentkező igények kielégítése érdekében. 1974-ben kiadott jelentése elnyerte egy LA (Library Association – Könyvtári Egyesület) munkacsoport támogatását, amely egyetértett azokkal a következtetésekkel, hogy a közpénzekből fenntartott könyvtáraknak köteleességük a referenz-igények kielégítése, a könyvtári dolgozók szakterületi megoszlásáról helyi címjegyzékek összeállítása, a könyvtári dolgozók rendszeres cseréjének ösztönzése minden szinten. Egyetértett továbbá azzal, hogy az együttműködő könyvtári csoportoknak kisebb munkacsoportokat kell felállítani a közös érdeklődésre számot tartó kérdések megvitatására.

Ezeket a javaslatokat már a gyakorlatban megvalósította a Newcastle upon Tyne Közös Munkacsoport, (Newcastle upon Tyne Joint Working Party), amely az első volt az ún. moduláris (azonos elemeket tartalmazó) rendszerek között. Létrejött a Sheffieldi Könyvtárak Koordinációs Bizottsága (Sheffield Libraries Co-ordinating Committee) a Sheffieldi Egyetem állandó bizottságaként, majd a birminghemi főbb felsőoktatási könyvtárak hozták létre a BCOP nevű nem hivatalos csoportot a városi könyvtárral együtt. Eközben újabb tanulmányozásra váró kérdések merültek fel. A növekvő gazdasági nehézségek, párosulva a gépesített katalógizálás, ill. bibliográfiai szolgáltatások gyors terjedésével, felhívták a figyelmet arra, hogy a könyvtári és információs szolgáltatásokra vonatkozóan átfogó stratégiára van szükség. Ehhez pedig szakmai hozzáértésre és autoritással rendelkező szervezetre volt szükség. Ennek fontosságát – különösen a fejlődő országokban – már megvizsgálták az UNISIST és NATIS programok keretében, amelyek 1977-ben beolvadtak az Unesco Általános Információs Programjába. Azonban még a fejlett intézményekkel és megalapozott infrastruktúrával rendelkező országoknak is többféle problémával kellett megküzdeni a tervezett és koordinált országos szolgáltatások létesítésében.

A helyi könyvtári együttműködés infrastruktúrája

A LAC (Library Advisory Council – Könyvtári Tanácsadó Testület) jelentésében az alábbi következtetésre jutott: „Úgy véljük, hogy a könyvtári együttműkö-